

Верховний
Суд

Судова практика Верховного Суду щодо судового імунітету рф

Ольга СТУПАК

суддя Великої Палати Верховного Суду

Постанова КЦС ВС від 14 квітня 2022 року у справі № 308/9708/19 (частина I)

Щодо судового імунітету російської федерації у справах про відшкодування шкоди, завданої державою-агресором

Як Європейська конвенція про імунітет держав 1972 року (стаття 11), так і Конвенція ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності 2004 року (стаття 12) передбачають, що Договірна держава не може посилатися на імунітет від юрисдикції при розгляді справи в суді іншої Договірної держави, який зазвичай має компетенцію розглядати справи, які стосуються грошової компенсації (відшкодування) у разі смерті чи заподіяння тілесного ушкодження особі чи заподіяння шкоди майну або його втрати в результаті дій чи бездіяльності держави, якщо така дія чи бездіяльність мали місце повністю або частково на території держави суду.

Закон України «Про міжнародне приватне право» встановлює судовий імунітет щодо іноземної держави за відсутності згоди компетентних органів відповідної держави на залучення її до участі у справі у національному суді іншої держави.

Отже, після початку війни в Україні з 2014 року суд України, розглядаючи справу, де відповідачем визначено рф, має право ігнорувати імунітет цієї країни та розглядати справи про відшкодування шкоди, завданої фізичній особі в результаті збройної агресії рф, за позовом, поданим саме до цієї іноземної країни.

Постанова КЦС ВС від 14 квітня 2022 року у справі № 308/9708/19 (частина II)

Щодо судового імунітету російської федерації у справах про відшкодування шкоди, завданої державою-агресором

Визначаючи, чи поширюється на рф судовий імунітет у справі, яка переглядається, Верховний Суд врахував таке:

- ❑ предметом позову є відшкодування моральної шкоди, завданої фізичним особам, громадянам України, внаслідок смерті іншого громадянина України;
- ❑ місцем завдання шкоди є територія суверенної держави Україна;
- ❑ передбачається, що шкода завдана агентами рф, які порушили принципи та цілі, закріплені у Статуті ООН, щодо заборони військової агресії, вчиненої стосовно іншої держави України;
- ❑ вчинення актів збройної агресії іноземною державою не є реалізацією її суверенних прав, а свідчить про порушення зобов'язання поважати суверенітет та територіальну цілісність іншої держави України, що закріплено у Статуті ООН;
- ❑ національне законодавство України виходить із того, що за загальним правилом шкода, завдана в Україні фізичній особі в результаті протиправних дій будь-якої іншої особи (суб'єкта), може бути відшкодована за рішенням суду України (за принципом «генерального делікту»).

Верховний Суд виходить із того, що названа країна-агресор діяла не у межах свого суверенного права на самооборону, навпаки віроломно порушила усі суверенні права України, діючи на її території, а тому безумовно надалі не користується у такій категорії справ своїм судовим імунітетом.

Постанова КЦС ВС від 18 травня 2022 року у справі № 760/17232/20-ц (частина I)

Застосування судового імунітету російської федерації (зокрема, ч. 1 ст. 79 Закону України «Про міжнародне приватне право») у даній справі не буде узгоджуватися із обов'язком України як держави і суду зокрема забезпечити реалізацію права позивача на справедливий суд. З огляду на відсутність інших ефективних засобів судового захисту порушеного права позивача, застосування судового імунітету рф буде порушенням самої сутності права на справедливий суд. Також, зважаючи на військову агресію рф, якою порушується державний суверенітет України, застосування судового імунітету рф буде непропорційним до своєї мети.

Судовий імунітет рф не застосовується з огляду на звичаєве міжнародне право, кодифіковане в Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності (2004).

Підтримання імунітету рф є несумісним із міжнародно-правовими зобов'язаннями України в сфері боротьби з тероризмом.

Застосування судового імунітету рф та відмова у розгляді по суті позову у даній справі означала би порушення Україною своїх міжнародно-правових зобов'язань відповідно до конвенцій щодо боротьби з тероризмом.

Постанова КЦС ВС від 18 травня 2022 року у справі № 760/17232/20-ц (частина II)

Судовий імунітет рф не підлягає застосуванню з огляду на порушення російською федерацією державного суверенітету України, а отже, не є здійсненням рф своїх суверенних прав, що охороняються судовим імунітетом.

Верховний Суд звертає увагу на те, що військова агресія та окупація рф територій України є не тільки порушенням суверенітету й територіальної цілісності України, але й порушенням основоположних принципів та норм міжнародного права. Більше того, така військова агресія супроводжується злочинами геноциду проти народу України, а також іншими військовими злочинами збройних сил та вищого керівництва російської федерації.

Дії рф вийшли за межі її суверенних прав, оскільки будь-яка іноземна держава не має права здійснювати збройну агресію проти іншої країни. Вчинення актів збройної агресії іноземною державою не є реалізацією її суверенних прав, а свідчить про порушення зобов'язання поважати суверенітет та територіальну цілісність іншої держави - України, що закріплено у Статуті ООН.

Отже, рф, вчинивши неспровокований та повномасштабний акт збройної агресії проти Української держави, численні акти геноциду Українського народу, не має права надалі посилатися на свій судовий імунітет, заперечуючи тим самим юрисдикцію судів України на розгляд і вирішення справ про відшкодування шкоди, завданої такими актами агресії фізичній особі – громадянинові України.

Постанова КЦС ВС від 18 травня 2022 року у справі № 428/11673/19 (частина I)

Підтримання юрисдикційного імунітету російської федерації позбавить позивача ефективного доступу до суду для захисту своїх прав, що є несумісним з положеннями п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Загальновідомо (тобто таке, що не потребує доказування – ч. 3 ст. 82 ЦПК України), що рф відкидає визнання будь-якої відповідальності за свою протиправну військову діяльність в Україні, включаючи не тільки повномасштабну збройну агресію, але і будь-яку участь своїх збройних сил у військових діях в Донецькій та Луганській областях з 2014 року. Не існує жодної розумної підстави припустити, що порушене право позивача, за захистом якого він звернувся до українського суду, могло би бути захищене шляхом подання позову до суду, в якому би рф не користувалася судовим імунітетом, тобто до суду російської федерації.

Таким чином, звернення позивача до українського суду є єдиним розумно доступним засобом захисту права, позбавлення якого означало би позбавлення такого права взагалі, тобто заперечувало б саму сутність такого права.

Судовий імунітет російської федерації не застосовується з огляду на звичаєве міжнародне право, кодифіковане в Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності (2004).

Постанова КЦС ВС від 18 травня 2022 року у справі № 428/11673/19 (частина II)

Враховуючи вищенаведені обставини, а також факт відсутності інших ефективних засобів судового захисту порушеного права позивача, Верховний Суд доходить висновку, що судовий імунітет російської федерації не підлягає застосуванню з огляду на завдання збройними силами рф шкоди майну позивача, що є винятком до судового імунітету держави відповідно до звичаєвого міжнародного права.

Підтримання імунітету рф є несумісним із міжнародно-правовими зобов'язаннями України в сфері боротьби з тероризмом.

Судовий імунітет рф не підлягає застосуванню з огляду на порушення російською федерацією державного суверенітету України, а отже, не є здійсненням рф своїх суверенних прав, що охороняються судовим імунітетом.

У таких висновках Верховний Суд керується тим, що дії російської федерації вийшли за межі її суверенних прав, оскільки будь-яка іноземна держава не має права здійснювати збройну агресію проти іншої країни. Вчинення актів збройної агресії іноземною державою не є реалізацією її суверенних прав, а свідчить про порушення зобов'язання поважати суверенітет та територіальну цілісність іншої держави - України, що закріплено у Статуті ООН.

Враховуючи вказане, рф не має підстав посилатися на імунітет для уникнення відповідальності за заподіяні збитки майну позивача.

Постанова КГС ВС від 20 липня 2022 у справі № 910/4210/20 (частина I)

Щодо судового імунітету у справі за позовом державної корпорації рф щодо оскарження звернення стягнення на майно корпорації за боргами рф

У справі № 910/4210/20 ДКР «ВЕБ.РФ» оскаржувала звернення стягнення за боргами російської федерації на пакет акцій банку, що належав ДКР «ВЕБ.РФ».

Верховний Суд розглядав питання щодо судового імунітету.

У міжнародному приватному праві під імунітетом розуміють непідлеглість однієї держави законодавству та юрисдикції іншої. Імунітет ґрунтується на суверенітеті держав, їх рівності та означає, що жодна з них не може здійснювати свою владу над іншою державою, її органами, майном. Це принцип вилучення держави та її органів з-під юрисдикції іншої держави. Судовий імунітет полягає в непідсудності держави без її згоди судам іншої держави.

Таким чином, бути учасником справи у судах іншої держави кожна суверенна держава може тільки з її явно вираженої або мовчазної згоди, висловленої через уповноважених на це осіб.

Постанова КГС ВС від 20 липня 2022 у справі № 910/4210/20 (частина II)

Щодо судового імунітету у справі за позовом державної корпорації рф щодо оскарження звернення стягнення на майно корпорації за боргами рф

У постанові Верховного Суду від 25.01.2019 у справі №796/165/18 вказано, що «включаючи до Угоди між Кабінетом Міністрів України і урядом російської федерації про заохочення та взаємний захист інвестицій від 27.11.1998 арбітражне застереження та передбачаючи в ній остаточність і обов'язковість для обох сторін арбітражного рішення, ухваленого за результатами будь-якого спору, який впливає з цієї Угоди, божник - російська федерація фактично надала згоду на відмову від видів імунітету держави, передбачених ст. 79 Закону «Про міжнародне приватне право» та Конвенцією ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності 2004 року:

- а) імунітету від пред'явлення позову до іноземної держави;
- б) імунітету від попереднього забезпечення позову;
- в) імунітету від примусового виконання судового рішення».

Постанова КГС ВС від 20 липня 2022 у справі № 910/4210/20 (частина III)

Щодо судового імунітету у справі за позовом державної корпорації рф щодо оскарження звернення стягнення на майно корпорації за боргами рф

Враховуючи, що Конвенція 2004 року поки не набула чинності, а також те, що Україна та російська федерація не є членами Європейської конвенції про імунітет держав 1972 року, їх норми враховуються Верховним Судом як відображення норм звичаєвого міжнародного права в цій сфері. Зміст п.3 ст. 9 Угоди, в якому вказано, що «арбітражне рішення буде остаточним і обов'язковим для обох сторін спору. Кожна з Договірних Сторін зобов'язується привести таке рішення до виконання у відповідності зі своїм законодавством» свідчить, що держави-учасниці відмовилися й від імунітету на виконання арбітражних рішень.

Крім того, позивач наділений функціями представництва інтересів рф в судах (ст.21 Закону про ДКР «ВЕБ.РФ»).

Положення ч.1 ст.79 Закону «Про міжнародне приватне право» встановлюють судовий імунітет у разі, якщо іноземна держава виступає у справі у статусі відповідача, третьої особи, якщо на її майно на території України накладено арешт, або щодо такого майна вживаються заходи забезпечення позову.

ДКР «ВЕБ.РФ» у справі, що переглядається, є позивачем, тобто добровільно звернулася з позовом до українського суду про захист прав та / або законних інтересів. Таке звернення означає добровільну відмову від судового імунітету у цій справі.

Постанова КГС ВС від 20 липня 2022 року у справі № 910/4210/20 (частина I)

Щодо звернення стягнення на акції банку, які належали державній корпорації, за боргами російської федерації

У справі № 910/4210/20 Верховний Суд вирішував питання щодо звернення стягнення за боргами російської федерації на пакет акцій банку, що належав ДКР «ВЕБ.РФ».

Верховний Суд звертає увагу ДКР «ВЕБ.РФ», що фактично суд першої інстанції при вирішенні питання щодо законності звернення стягнення на майно ДКР "ВЕБ.РФ" за боргами російської федерації застосував доктрину «підняття корпоративної завіси» у формі «alter ego» (передбачає зворотнє підняття завіси - притягнення учасника юридичної особи до відповідальності за її боргами).

Загальновизнаним є те, що держава несе відповідальність за дії державних органів та її органи, навіть якщо вони є формально окремими юридичними особами, несуть відповідальність за дії та борги держави. Тоді як державні компанії, які є окремими юридичними особами, не несуть відповідальності за боргами держави. Водночас, органами держави можуть бути визнані не тільки ті організації, які мають відповідний статус в національному праві держави-боржника, а й, за певних умов, державні компанії.

Постанова КГС ВС від 20 липня 2022 року у справі № 910/4210/20 (частина II)

Щодо звернення стягнення на акції банку, які належали державній корпорації, за боргами російської федерації

Враховуючи викладене, Верховний Суд погоджується з висновками суду першої інстанції про те, що якщо юридична особа фактично виконує функції державного органу, тобто є alter ego («другим я») такої держави, на майно, формально належне такій юридичній особі, може бути звернене стягнення за боргами держави (суд нехтує формальною відокремленістю майна цієї юридичної особи від майна держави).

Зокрема, врахуванню підлягають критерії:

- чи утворена компанія для виконання комерційних цілей;
- чи виконує компанія функції, притаманні державним органам (тобто здійснює публічну функцію, не характерну для приватних осіб);
- чи здійснює така компанія інші види діяльності та чи є вони основними / самостійними, або носять допоміжний характер до виконання нею публічної функції;
- яким є ступінь контролю з боку держави; чи відокремлене майно компанії від майна держави.

Постанова КГС ВС від 20 липня 2022 року у справі № 910/4210/20 (частина III)

Щодо звернення стягнення на акції банку, які належали державній корпорації, за боргами російської федерації

Суд першої інстанції встановив, що позивач є державною корпорацією, створеною російською федерацією. Головною метою існування ДКР «ВЕБ.РФ» є сталий соціально-економічний розвиток рф. При цьому підприємницька діяльність є додатковим видом діяльності і здійснюється лише для досягнення основної мети.

З відповідних положень Закону про ДКР «ВЕБ.РФ» вбачається, що уряд рф фактично розглядає ДКР «ВЕБ.РФ» як підпорядкований уряду орган, а не самостійну юридичну особу, яка на власний розсуд і ризик займається підприємницькою діяльністю, тому зазначене та здійснення урядом рф контролю за діяльністю ДКР "ВЕБ.РФ" мало наслідком утворення відносин агенту та принципала. Майно рф і ДКР «ВЕБ.РФ» змішується настільки, що відповідають підстави вважати таке майном юридичної особи, а не російської федерації.

Тобто ДКР «ВЕБ.РФ» є по суті органом рф, оскільки виконує цілі, функції та завдання, притаманні державним органам, знаходиться під щільним контролем російської федерації настільки, що є її alter ego («другим я»), і майном якого держава розпоряджається як своїм.

Відповідно, Верховний Суд вважає, що судами попередніх інстанцій був зроблений в цілому правильний висновок (хоча з дещо відмінним мотивуванням) про те, що на майно ДКР «ВЕБ.РФ», яке знаходиться на території України, може бути звернено стягнення за боргами російської федерації.

Постанова КГС ВС від 6 листопада 2023 року у справі № 910/5699/23 (частина I)

Щодо визначення держави відповідачем у господарському спорі про відшкодування шкоди, завданої державою

У справі № 910/5699/23 місцевий господарський суд, з яким погодився суд апеляційної інстанції, повернув без розгляду позовну заяву, оскільки позивач у встановлений судом термін не усунув її недоліків, а саме в новій редакції позову просив стягнути майнову шкоду з рф (представницькі органи: міністерство юстиції і міністерство оборони рф), яка не може бути стороною в господарському процесі, та не конкретизував позовних вимог до кожного з відповідачів.

У спорах про відшкодування шкоди, завданої державою/іноземною державою (органом державної влади, їх посадовою особою або службовою особою/органом державної влади, їх посадовою особою або службовою особою іноземної держави); відповідачем є відповідна держава як учасник цивільних правовідносин, як правило, в особі органу, якого позивач зазначає порушником своїх прав.

Держава Україна, як і іноземна держава бере участь у справі у спорах про відшкодування шкоди, завданої державою (іноземною державою) як відповідач через відповідні органи державної влади, зазвичай, орган, діями якого завдано шкоду.

Постанова КГС ВС від 6 листопада 2023 року у справі № 910/5699/23 (частина II)

Щодо визначення держави відповідачем у господарському спорі про відшкодування шкоди, завданої державою

А тому у спорах про відшкодування шкоди, завданої державою (іноземною державою) на позивача, відповідно до вимог пунктів 2, 4 ч. 3 ст. 162 ГПК України, покладено обов'язок зазначити, окрім безпосередньо держави, яка за його ствердженням завдала йому шкоди, також орган (органи) відповідної держави, якого (яких) позивач зазначає порушником своїх прав.

При цьому, закон не вимагає конкретизації вимог (визначення сум, що підлягають стягненню тощо) до кожного із відповідачів - представницьких органів держави, якщо позивач визначив їх більше одного.

Отже, Позивач, звертаючись із позовними вимогами у цій справі про відшкодування шкоди, завданої військовою агресією російської федерації, та вказавши відповідні представницькі органи вказаної держави (Міністерство юстиції російської федерації та Міністерство оборони російської федерації), яких Позивач вважає порушником прав у спірних правовідносинах та якими, за ствердженням Позивача, завдано шкоду у спірних правовідносинах, дотримав вимоги норм процесуального права (п. 2 ч. 3 ст. 162 ГПК України).

З огляду на викладене місцевий господарський суд не мав повноважень залишати позовну заяву без руху на підставі ст. 174 ГПК України з тих мотивів, що Позивач зазначив відповідачем російську федерацію в особі відповідних представницьких органів, а вимога про стягнення спірної суми шкоди заявлена до російської федерації без викладення змісту позовних вимог до кожного із зазначених Позивачем відповідачів, за умови дотримання позивачем інших вимог, встановлених статтями 162, 164, 172 ГПК України.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!